

Kulttielokuvista ultraharvinaisuuksiin: toimintani Suomalaisen elokuvan festivaalin puolesta

suomalainen elokuva, elokuvafestivaali, elokuvatapahtuma, suomalaisen elokuvan historia

Juri Nummelin

juri.nummelin [a] gmail.com

Suomalaisen elokuvan festivaalin johtaja

Turussa vuodesta 1992 järjestetyssä Suomalaisen elokuvan festivaalissa näkyy itse kotimaisen elokuvan historia hyvin, mutta siinä näkyy myös suhde elokuvan historiaan: kun aiemmin 1980- ja 1990-luvuilla tutkija- ja katsojasukupolvia innosti mahdollisuus katsoa studiokauden elokuvaa ikään kuin toisin silmin, niin sellainen ei kuitenkaan tunnu nyky-yleisöä enää kiinnostavan.

Uudemman suomalaisen elokuvan historian aukkoisuus taas aiheuttaa sen, että 1960- ja 1970-luvuilta ei löydy tunnetuimpien tekijöiden (Risto Jarva, Jaakko Pakkasvirta ym.) lisäksi paljon mitään esittämisen arvoista. 1980- ja 1990-luvulla esiin nousseiden ohjaajien seasta ei myöskään löydy pitkää uraa tehneitä tekijöitä, joiden tuotannosta syntyisi festivaaleille retrospektiivejä.

Ongelmaksi on muodostunut myös se, että suuri osa kotimaisista elokuvista on hyvin saatavilla suoratoistopalveluista tai julkaisuina DVD:llä tai Blu-Rayna.

Suomalaisen elokuvan festivaalilla on yritetty löytää ratkaisua tähän ongelmaan nostamalla esiin marginalisoituja aiheita ja ihmisryhmiä: on näytetty esimerkiksi suomenruotsalaisten ja saamelaisten tekijöiden elokuvia, ja lisäksi on nostettu esille naisohjaajia. On esitetty myös sellaisia harvinaisuuksia, joita ei ole ollut mahdollista nähdä vuosikymmeniin. Tapahtumassa on usein nähty kokeellista elokuvaa, joka on Suomessa nykyään laadukasta.

Artikkelissa kerron omasta toiminnastani Suomalaisen elokuvan festivaalilla 2010- ja 2020-luvuilla.

Olin kierrellyt muutamia vuosia turkulaisen elokuvaesittämisen liepeillä 2000-luvun alussa, kun tulín mukaan Suomalaisen elokuvan festivaalin toimintaan. Olin ollut viitisen vuotta aiemmin lyhyen aikaa Turun elokuvakerhon hallituksessa, mutta olin todennut silloisen kerhotoiminnan

ajautuneen umpikujan ja jättäydyin siksi pois. Vanha elokuvakerhoaktiivi ei kuitenkaan voi karvoilleen mitään, mutta en ole enää varma, pyysikö minua joku mukaan toimintaan vai tuppauduinko siihen itse.

Yksi ensimmäisiä ideoitani vuonna 2010 hiukan luutuneen oloisessa SEF:ssä oli näyttää suomalaisia kulttielokuvia. Onko sellaisia, kysyy joku ja perustellusti, mutta niin vain näytimme neljän elokuvan setin: Visa Mäkisen *Yön saalistajat*, Renny Harlinin *Jäätävän poltteen* (joka ei oikeasti ole millään muotoa kulttielokuva), Seppo Huunosen *Karvat* ja AJ Annilan läpimurto-ohjauksen *Saunan*. *Yön saalistajiin* liittyi myös käsikirjoittaja Kari Levolan hillitön muistelus oheisseminaarissa – paljastui myös, että hänellä pitäisi oleman jossain tallella Renny Harlinin ja Markus Selinin Visa Mäkiselle lähettämä kauhuelokuvan käsikirjoitus, josta Mäkinen oli Levolalta pyytänyt kommenttia. Mielisairaalaan sijoittunut kauhutarina oli jäänyt filmaamatta, kun Harlin ja Selin olivatkin lähteneet Hollywoodiin.

Tappelin kokouksessa sen edestä, että näyttäisimme kulttisarjassa myös *Karvat*, valmistumisvuotensa 1974 ainoan toisen ensi-iltaelokuvan, joka oli kadonnut lähes jälkiä jättämättä. Sitä ei ollut esitetty televisiossa koskaan, ja se oli julkaistu vhs:nä kauan sitten ja muuttunut keräilyharvinaisuudeksi, jota ei ollut moni nähnyt. ”Oletko aivan varma tästä?” minulta kysyttiin kokouksessa. Huunonen lähti kuitenkin vieraaksi ja otti *Karvojen* ensiesityksessä yli 30 vuoteen aplodit vastaan seisoltaan (otti *Karvojen* ensiesityksessä vastaan seisovat aplodit?). Huunonen taisi innostua sen verran oudon rikoselokuvansa vastaanotosta, että teki *Karvoista* jonkin verran trimmatun version, joka julkaistiin dvd:nä.

Ideoin seuraavina vuosina myös suomalaisen scifi- ja kauhuelokuvan sarjat. Scifisarjassa näytettiin Orionissa suomalaisen 80-luvun elokuvan sarjassa kohauttanut Pekka Hyytiäisen *MP – minua pelottaa* (1984), jota kriitikko Eero Tammi kuvaili muistaakseni *Stalkerin* ja *Kauhunkierteen* risteytykseksi. Järjestin oheen myös seminaarin, josta tuli aika kirjallisuuspainotteinen, kun puhumassa suomalaisesta scifistä olivat sarjakuvantekijä Petri Hiltunen ja Vesa Sisättö, joista jälkimmäinen on kirjoittanut pitkään aiheesta historiateosta. Vesa ihmetteli, miksi sarjassa ei ollut Speden *Viu-hah-hah-tajaa* (1974). Se oli silkka inhimillinen vahinko – tiedä vaikka olisi vetänyt katsojia.

Esitimme myös Timo Linnasalon ohjaaman *Aurinkotuulen* (1980), jonka käsikirjoittaja Ilpo Tuomarila kävi yhdessä näytöksessä puhumassa elokuvan tekemisestä. Samana vuonna yhtenä

vieraana oli myös Jussi Parviainen, joka kommentoi aulapuheissa *Aurinkotuulta* muistaakseni sanomalla, että se on elokuva ajan kestoista. Tuomarila kuittasi myöhemmin, että se oli ensimmäinen kerta, kun Parviainen on sanonut jotain myönteistä jostain hänen tekemästään.

Suomalaisen lännenelokuvan sarjassa vuonna 2013 näytettiin normaalien Speden hiekkakuoppalänkkärien ja Villi Pohjola -sarjan lisäksi ilmaisesityksenä turkulaisin voimin valmistunut länkkäri *Kultajuna Fort Montanaan* (1985), jota olen toisaalla sanonut ainoaksi täysin autenttiseksi suomalaiseksi lännenelokuvaksi: se ei ole lähtökohtaisesti parodinen ja se sijoittuu historialliseen Villiin länteen eikä Utopilaan tai Njetponimaistadiin kuten Aarne Tarkaksen ja Speden tuohivirsuwesternit.

Näitä sarjoja jatkoivat suomalaisen film noirin sarjat: ensiksi vuonna 2014 katsottiin klassisen studiokauden noiria, kuten Teuvo Tulion ja Matti Kassilan elokuvia, ja seuraavana vuonna siirryttiin uudemman neonoirin pariin esimerkiksi Pauli Pentin kahdella pitkällä ohjauksella. Yritin saada muuta työryhmää innostumaan Anssi Mänttärin *Marraskuun harmaasta valosta* (1993), mutta idea ei mennyt läpi, koska elokuvassa ei ole noirille tyypillistä visuaalisuutta. Yritin sanoa, että noirin voi nähdä myös sisältölajina: elokuvassa kuitenkin kuvataan luuserimaisen pikkurikollisen surullista keikkaa Virossa, jossa kaikki menee päin helvettä.

Olin tässä kohtaa niin aktiivisesti mukana ideoimassa SEF:n toimintaa, että vuonna 2014 minut valittiin yhdeksi SEF:n johtajista yhdessä Kimmo Laineen ja Hannu Salmen kanssa. SEF:iä alkoi rasittaa se, että kotimaisen studiokauden elokuvan vetovoima oli vähenemässä, suureksi osaksi siitä syystä, että sitä näki jokaisena arkipäivänä televisiossa ilmaiseksi. Elokuvat olivat varmasti myös alkaneet näyttää jo liian vanhentuneilta nuoremman polven silmissä eikä niistä löydetty samanlaisia arvoja kuin mihin 1980- ja 1990-luvun tutkija- ja katsojapolvi oli tottunut.

Tässä vaiheessa tuntui myös siltä, että kaikki kiinnostavat uuden aallon elokuva oli jo näytetty ja melkein kaikki tekijät olivat jo käyneet festivaalilla vieraina. Monet olivat jo kuolleet. 1980- ja 1990-luvulla oli noussut esiin uusi tekijäsukupolvi, mutta monet heistä, kuten Veikko Aaltonen, Pirjo Honkasalo ja Matti Ijäs, olivat jo käyneet vieraina festivaalilla. 2000-luvun elokuva taas oli suurelta osin hyvin saatavilla eikä tuntunut järkevältä koota niiden ympärille laajoja esityssarjoja.

Oli pakko kaivaa esille todellisia harvinaisuuksia. Niiden esittämisessä on tietysti se ongelma, että pitäisi pystyä luomaan elokuvien ympärille tapauksen tuntua, mutta se ei ole helppoa pienillä

budjeteilla. Yritimme joka tapauksessa esimerkiksi vuonna 2018 suomenruotsalaisen elokuvan sarjassa, jossa nähtiin Gösta Ågrenin *Lapuolaisballadi* (1969), joka oli aikoinaan saanut ensi-iltansa vain Vaasassa ja jota ei ollut koskaan esitetty televisiossa, sekä Jon Lindströmin kaksi pitkää elokuvaa *Yön sylissä* (1977) ja *Viimeinen kesä* (1984). Jälkimmäiset olivat tosin temaattisesti pahasti vanhentuneita, ja *Yön sylissä* -elokuvan kuvaukseen suomalaisista siirtotyöläisistä Ruotsissa liittyi paljon myös tahattomasti koomista aineistoa. Claes Olsson oli päävieras, ja vaikka hän on tehnyt hyviä elokuvia, kovin paljon katsojia ne eivät keränneet.

Ågrenin elokuvaan liittyi sellainen huvittava anekdootti, että olin aivan varma, että hän on jo kuollut emmekä hakeneet elokuvalla esitysoikeuksia kuin Ruotsin elokuvainstituutista, joka oli toiminut osatuottajana. Kun selitin tätä seminaarissa vierailleelle kriitikko Klas Fransbergille, hän sanoi, että parempi näin, koska edelleen vahvasti elossa oleva Ågren olisi todennäköisesti kieltänyt elokuvan esittämisen, sillä hän ei ollut tyytyväinen sen leikkaukseen. Kiinnostavan 1930-luvulla sijoittuvan muilutusaiheisen elokuvan näki SEF:n esityksessä muutama kymmenen katsojaa eikä sitä sittemminkään ole nähdäkseni missään muualla esitetty.

Muita ultraharvinaisuuksia, joita kaivoin esiin, olivat muun muassa Viljo Lampelan ohjaama ja teollisuuspamppujen rahoittama *Vastaus* 1950-luvulta, Eino Ritarin onneton indie-komedia *Kylä* (1957), jota kriitikko Tapani Maskula oli minulle kehunut pitäneensä aikoinaan ”pirun mielenkiintoisena” ja Harry Mannerin ohjaaman amerikansuomalaisen länkkäarin *Kuparimaa* (1961), josta KAVI:in oli talletettu 16 millin filmikopio. Sitä ei kuitenkaan oltu esitetty julkisesti, joten SEF:n esitys oli melkein Suomen ensi-ilta. Sympaattisen kotikutoinenokuva sai vieraana olleen ohjaaja Mika Taanilan vilpittömän ihailun. Harvinaisuuksien sarjaan vuonna 2022 koetettiin saada myös Seppo Putkisen *Lintumies* (1978), itsenäisesti rahoitettu fantasiaelokuva, mutta en koskaan saanut ohjaajan perikuntaan yhteyttä eikä elokuvaa uskallettu esittää ilman lupaa.

Näytimme vuonna 2020 Eino Ruutsalon elokuvia sarjana, jota ohjaajasta väitöskirjaa valmistellut Marko Home kävi alustamassa innostavasti ja kiinnostavasti. Ruutsalon näytelmäelokuvista ollaan monta mieltä, mutta itse pidin melkein eniten hänen ensimmäisestä ohjaustyöstään, pseudofilosofisesta puheesta täynnä olevasta noir-mukaelmasta *Hetkiä yössä* (1961); joku saisi tehdä siitä uudistetun version, johon kävelyn ääni nauhoitettaisiin uudestaan eikä se kaikuisi, kuten

elokuvassa oli tekijöiden taitamattomuuden takia käynyt. Animaation tekijänä Ruutsalo tietenkin on omimmillaan, ja voisin katsoa jotain *Kahta kanaa* loputtomiin.

Yhtenä harvinaisuutena näytimme vuonna 2022 Peter von Baghin viimeisen elokuvan *Sosialismin* (2014), joka ei tekijänoikeussyistä ollut koskaan saanut virallista ensi-iltaa. Tähän näytökseen saimme perikunnalta kuitenkin luvan sillä edellytyksellä, että mahdollisten ongelmien tullessa ottaisimme korvausvaatimukset kontollemme. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut, ja elokuvan jälkeen syntyi hieno keskustelu Olaf Möllerin ja Antti Alasen kanssa. Sanoin Möllerille, että elokuva oli ollut koskettava, olin itkenyt kymmenen minuutin välein. ”You’re some kind of a human monster”, Möller sanoi, ”because you didn’t cry every five minutes!”

Koetimme kolmen vuoden ajan uudenlaista lähestymistapaa myös yönäytösten voimin. Niissä ei kerrottu elokuvien nimiä etukäteen; idea oli saatu Helsingissä järjestetyistä sika säkissä -tyyppisistä näytöksistä. Ensimmäisessä yönäytöksessä oli kokeellisempia elokuvia: Kim Finnin ensi-illan jälkeen kadonnut splatter-sekoilu *Foetus* (1997), Hyytiäisen *MP* ja Tuomo-Juhani Vuorenmaan periaatteessa esityskiellossa oleva *Julisteiden liimaajat* (1970), joka sulatti harvalukuisen yleisön sydämet. Muissa yönäytöksissä nähtiin seksielokuvia ja rock-aiheisia elokuvia sekä Suomen oudoimpia tapauksia. Viimeksi mainitussa ei vain kehdattu käyttää sanaa ”Suomen huonoimmat”, vaikka trio *Makkarakalakeittoa, sano Tympee Huttunen* (1988), *Rusinoita* (1987) ja englanniksi Turkissa tehty uskonnollinen action-elokuva *Fight or Die* (2009) olivatkin juuri niitä. Yönäytökset olivat kuitenkin fyysisesti ja psyykkisesti rasittavia, ja niistä on luovuttu, vaikka ne olivatkin tietyn kävijäkunnan suosiossa.

Toin esille myös kokeellista elokuvaa, kuten Eija-Liisa Ahtilan Mika Taanilan ohjaustöitä. Anna Erikssonin *M*-elokuvan saimme Turun ensi-iltaan, ja se kiinnosti niin paljon, että siitä järjestettiin kaksi näytöstä (ja kolmas kuukautta myöhemmin). Esitimme myös IC-98:n hienon *Näkymän vastarannalta* (2011), mutta se oli ilmeisesti nähty niin monta kertaa ilmaiseksi eri yhteyksissä, että se ei juuri katsojia saanut. Suomessa tehdään hienoa kokeellista elokuvaa, mutta suuria katsojaryhmiä se ei tunnu valitettavasti kiinnostavan. Tällaisiin näytöksiin olisi parasta, jos olisi käytössä 30–40 hengen pieni sali, jossa vähäiset kävijämäärät eivät tuntuisi niin lannistavilta.

Vuonna 2020 näytettiin elokuvia laajasti hahmotetulla luonto-teemalla. Myös vähemmistöjen tekemät elokuvat halusin huomioida: vuonna 2021 nähtiin sarja maahanmuuttajataustaisten

ohjaajien tekemiä elokuvia, ja seuraavana vuonna esitettiin saamelaisia elokuvia, jotka olivat 2010-luvun aikana nousseet esiin. Teemoista järjestettiin myös seminaarit.

Myös naistekijöiden määrää piti kasvattaa. Vuonna 2023 koko festivaalin ohjelmisto koostui pelkästään naisohjaajien elokuvista: Pia Andellin, Eija-Elina Bergholmin, Saara Cantellin, Kanerva Cederströmin, Alli Haapasalon, Tuija-Maija Niskasén, Marja Pensalan ja Virpi Suutarin töistä. Ohjelmassa oli myös valikoima Tove Janssonin teksteihin perustuvia elokuvia, joista harvinaisin oli Cederströmin ohjaama lyhyt tv-näytelmä *Nukkekaappi* (1985), jonka esittämiseen sain maanitella ohjaajaa aika pitkään.

Naissarjaan kuului myös pari koostetta edelläkävijöiden elokuvista, kuten Veronica Leon *Näkymättömästä kädestä* (1962). Varsinkin Marjatta Muurimaan *Granaattiomena* (1968) oli kiinnostava ja harvoin nähty sodanvastainen puolidokkari, jonka pääosassa nähdään tuleva kirjailija Orvokki Autio!

Koronavuodet kuitenkin tekivät tehtävänsä, vaikka tapahtuma saatiin rajoitettuna järjestettyä kumpanakin vuonna, normaalin huhtikuun sijasta syyskuun alussa. Joissain näytöksissä saattoi olla viisi tai kuusi ihmistä, mutta näinkin näimme hienoja teoksia, kuten Aleksí Salmenperän *Pahan perheen* (2010) tai Mia Halmeen herkkiä dokumentteja. Pandemian kahdesta vuodesta selvittiin, mutta suuret katsojamäärät eivät vuonna 2022 olleet vielä löytäneet SEF:iä sankoin joukoin. Sanoissa on ironiaa, koska katsojamäärät ovat olleet pudotuksessa useita vuosia, kaikista yrityksistä huolimatta. Harvinaisuuksien vetovoima ei kuitenkaan voi olla kovin suuri, koska harvinaisuudelle on usein syynsä. Aina ei voi tietää, mikä yleisöön vetoaa: kun näytimme keväällä 2023 Alli Haapasalon tuoreen *Tytöt tytöt tytöt*, olin aivan varma, että niin uusi ja suosittu elokuva ei vedä enää festivaalikontekstissa, mutta niin vain tuli sali täyteen!

Varsinais-Suomen elokuvakeskuksen piirissä oli ruvettu myös puhumaan uudesta elokuvatapahtumasta, joka korvaisi SEF:n. Naisohjaajavuoden 2023 piti joissain suunnitelmissa olla jopa viimeinen SEF, mutta sen jälkeen ideasta on luovuttu, ja vielä ainakin vuonna 2024 järjestetään normaali festivaali. Voin luvata, että ohjelmisto tulee olemaan pelkkää priimaa.

Kaikkea ei tähän muisteluun tietenkään voinut saada. Paljon on esitetty myös oikeita klassikoita, kuten Suomi-Filmin naiskäsikirjoittajien luomuksia, Maria Jotuni -filmatisointeja ja varhaisia mykkäelokuvia, joiden säestäjäksi meillä on usein ollut ilo saada Kari Mäkiranta. Hän tekee

elokuvasäestyksiä, joiden musiikki on täysin modernia, mutta silti tukee täydellisesti elokuvan omaa kerrontaa. Karin tulisi olla maailmalla tunnettu nimenomaan näistä säestyksistään. SEF:ssä on lisäksi nostettu esille suomalaista indie-elokuvaa, varsinkin paikallisesti tehtyä, kuten Laitilassa työskentelevän Lauri Löytökosken Kalevala-filmejä. Nykyään olisi mahdollista pyörittää pelkästään suomalaiseen indie-elokuvaan keskittyvää festivaalia!